

GTAMP 10.79.37

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ БАҒАЛАУДЫҢ МӘНІ МЕН РӨЛІ

А.А. БЕКБАУОВА, Л.А. МУРСАЛОВА

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Қазақстан, Ақтөбе

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар қылмыстық процестегі дәлелдемелердің рөлі туралы мәселені қарастырады. Қылмыстық іс бойынша дәлелдемелер қылмыскерді қылмыстық жауапкершілікке тартуға негіз болады. Бұл аспект зерттеу үшін маңызды болып табылады. Қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу кезінде дәлелдемелерді пайдаланудың рөліне ерекше назар аударылады. Сондай-ақ, мақалада авторлар қылмыстық процестегі дәлелдемелерді бағалау мәселесін, атап айтқанда, дәлелдемелерді бағалау критерийлерін, дәлелдемелік фактілерді қылмыстық іс бойынша үкім шығару кезінде жол берілмейтін деп тану негіздерін қарастырады. Авторлар дәлелдемелердің жалпы қабылданған сипаттамаларын, сондай-ақ қылмыстық процестегі дәлелдемелер теориясын оқып-үйрену кезінде туындайтын даулы мәселелерді қарастырды. Сондай-ақ, мақалада соңғы өзгерістер мен толықтырулармен Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы талданады.

Түйінді сөздер: дәлелдемелер ұғымы, дәлелдемелер белгілері, дәлелдеу кезеңдері, қылмыстық іс жүргізу, дәлелдемелерді бағалау, дәлелдемелердің құндылығы, дәлелдемелер түрлері, дәлелдеу субъектілері

Annotation. In this article, the authors examine the issue of the role of evidence in criminal proceedings. Evidence in a criminal case is the basis for bringing the perpetrator to criminal responsibility. This aspect is central to research. Particular attention in the article is drawn to the role of the use of evidence in pre-trial proceedings in a criminal case. Also, in the article, the authors consider the issue of assessing evidence in criminal proceedings, in particular, the criteria for assessing evidence, the grounds for recognizing evidentiary facts as inadmissible when deciding a sentence in a criminal case. The authors studied the generally accepted characteristics of evidence, as well as controversial issues that take place when studying the theory of evidence in criminal proceedings. The article also analyzes the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan with the latest changes and additions.

Keywords the concept of evidence, signs of evidence, stages of proof, criminal proceedings, assessment of evidence, value of evidence, types of evidence, subjects of proof

Аннотация. В данной статье авторами изучается вопрос о роли доказательств в уголовном процессе. Доказательства в уголовном деле - это основа привлечения виновного к уголовной ответственности. Данный аспект занимает основное место при проведении исследования. Особое внимание в статье обращается на роль использования доказательств в досудебном производстве по уголовному делу. Также в статье авторы рассматривают вопрос оценивания доказательств в уголовном судопроизводстве, в частности, критерии оценки доказательств, основания признания доказательственных фактов недопустимыми при постановлении приговора по уголовному делу. Авторы изучили общепринятые характеристики доказательств, а также дискуссионные вопросы, которые имеют место при изучении теории доказательств в уголовном процессе. В статье также анализируется уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан с последними изменениями и дополнениями.

Ключевые слова: понятие доказательства, признаки доказательств, этапы доказывания, уголовный процесс, оценка доказательств, значимость доказательств, виды доказательств, субъекты доказывания

Қазіргі уақытта дәлелдемелер теориясы әртүрлі ғылымдардың жетістіктерін үнемі қолданатын қылмыстық өндірістегі дәлелдеу ғылымы.

Осындай ғылыми пәндер жатқызуға болады логиканы, психологияны, криминалистика , сот медицина, психиатрия, сондай-ақ, мүмкін анықтау мазмұны және бағалау дәлелдемелер. Қазақстанның қазіргі заманғы тергеу және сот практикасын зерделеу дәлелдемелік құқық ғылымын жетілдіруде өте маңызды рөл атқарады.

Қылмыстық құқық бұзушылықты ашу, оған кінәлі адамды табу, оны әділеттілікпен жазалау, сондай-ақ кінәсіз адамды қылмыстық жауапкершілікке тартуға жол бермеу үшін әрбір қылмыстық істі тергеу кезінде істі шешу үшін барлық маңызды жағдайлар мен фактілерді дұрыс анықтау қажет.[1]

Қылмыстық іс жүргізу қызметінің міндеттеріне сотқа дейінгі тергеу органдары мен сот қылмыстық іс бойынша шындықты анықтаған кезде ғана толық қол жеткізуге болады. Дәлелдемелердің шынайы мақсаты-олардың процедуралық формасы олардағы деректердің сенімділігінің қажетті деңгейіне жетуге бағытталған. Осындай дәлелдемелердің көмегімен адамның қылмыстық-заңсыз шабуыл жасаудағы кінәсін алдын-ала да , сотта да анықтауға болады. Жасалған құқық бұзушылық бойынша ақиқат дәлелдемелердің көмегімен ғана белгіленеді. Қылмыстық іс басталатын қылмыстық құқық бұзушылықтың оқиғаларын тікелей , яғни өз бетімен қабылдау (көру, есту) мүмкін емес , өйткені ол бұрын жасалған. Мұндай оқиғалар мен фактілер жанама түрде анықталады, өйткені олар материалдық және идеалды іздер қалдырады /адамдардың естеліктері/. Жанама білім дегеніміз-белгілі фактілерге негізделген белгісіз фактілерді анықтау. Бұл процесс дәлел болып табылады.

Қылмыстық іс жүргізу дәлелдемелерінің мазмұнын заңнамалық регламенттеу мынадай сұрақтарға жауаптарды қамтиды:

- 1/ нені дәлелдеу керек;
- 2/ дәлелдемелер ретінде қандай мәліметтер пайдаланылуы мүмкін;
- 3/ дәлелдеу міндеті кімге жүктеледі;
- 4/ дәлелдеу қандай тәртіппен жүзеге асырылады;
- 5/ қандай жағдайларда дәлелденуге жататын фактілерді белгіленген деп санауға болады.

Заңның дәлелдеуге қатысты барлық нормалары сот ісін жүргізу үшін, оның ішінде қылмыстық қудалауды жүзеге асыру үшін ерекше маңызға ие. [2]

Дәлелдеуді заңдық регламенттеудің орталық орны мынадай мән-жайлармен айқындалады:

-заңмен белгіленген дәлелдеу тәртібі қылмыстық процесс түрінің маңызды сипаттамасы болып табылады;

- дәлелдеу тәртібі қылмыстық іс жүргізудегі жеке тұлғаның жағдайын айтарлықтай анықтайды;

-дәлелдеуді регламенттейтін нормалар дәлелдемелер мен дәлелдеу туралы нормаларды тікелей немесе жанама түрде айқындайды, сот ісін жүргізудің міндеттерін және оның қағидаттарын, мемлекеттік органдардың өкілеттіктерін, процеске қатысушылардың құқықтарын, міндеттері мен құқықтарының кепілдіктерін, тергеу және сот іс-әрекеттерін жүргізу тәртібін, қылмыстық процесте қабылданатын шешімдер жауап беруге тиіс талаптарды айқындайтын қылмыстық іс жүргізу құқығының барлық нормаларымен тығыз байланысты. қылмыстық қудалауды жүзеге асыратын лауазымды адамдар өкілеттіктерінің шектері. [3]

Кәзіргі қылмыстық процестік заң анықтауды, алдын ала тергеуді жүргізу және де сот болмай тұруп тергеп-тексерудің хаттамалық нысаны және сотта қылмыстық істі талқылау кезінде дәлелденуге жататын мән-жайлардың тізбесін береді.

Олардың қатарына жатқызылады:

- қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы;

-айыпталушының қылмыстық құқық бұзушылық жасаудағы кінәлілігі және қылмыстық құқық бұзушылық себептері;

- айыпталушының жауапкершілігінің деңгейімен мен сипатына әсер ететін факторлар және де кінәлінің психологиясын сипаттайтын өзге де ерекшеліктері;

-қылмыстық құқықбұзушылықпен келтірілген зардабының сипаты мен мөлшері.

Дәлелдеу пәні заңда жалпы түрде тұжырымдалған. Белгілі бір қылмыстық іс бойынша анықталуы керек жағдайларды нақтылау үшін қылмыстық заңға жүгіну қажет.

Бұл іс-әрекеттің заңды маңызды белгілерін тұжырымдайтын қылмыстық заңның нормалары, олар белгілі бір қылмыстық іс бойынша дәлелдеу тақырыбын анықтауға арналған нұсқаулық болып табылады. [4]

Қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы және адамның кінәсі-дәлелдеу тақырыбының бұл элементтері негізгі фактіні құрайды. Қылмыстық процесс қылмыстық құқық бұзушылық жасалды және оны жасаған адам бар деп болжауға негіз болған кезде басталады және жалғасады. Мұндай болжам дәлелдемелермен расталмаса, қылмыстық іс тоқтатылады. Қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы және нақты адамның қылмыстық құқық бұзушылық

жасаудағы кінәлілігі-сот сатыларында шешілетін басты мәселе. Үкім шығару кезінде сот шешетін барлық қалған мәселелер не оның құрамдас бөліктері, не сотталушының кінәлілігі немесе кінәсіздігі туралы қабылданған шешімнің салдары болып табылады. [5]

Дәлелдеу нысанасына кіретін фактілерді анықтау үшін едәуір жағдайларда ҚР ҚІЖК-де тікелей көрсетілмеген, бірақ өзінің жиынтығы бойынша қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасының болуы немесе болмауы, нақты адамның оны жасаудағы кінәлілігі, осы адамның сипаты, жауапкершілік дәрежесі, сондай-ақ келтірілген залалдың сипаты мен мөлшері туралы қорытынды үшін негіз болып табылатын мән-жайларды дәлелдеу қажет. Процессуалдық әдебиеттегі мұндай жағдайлар әдетте дәлелдемелер деп аталады. Сонымен, айыпталушының белгілі бір жерде және белгілі бір уақытта болғанын анықтау фактісі қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасының өзін анықтаумен байланысты. Қылмыстық іс қозғалған оқиға өткенге қатысты болғандықтан, барлық заңды мән-жайларды анықтау дәлелдемелер артқылы жүзеге асырылады. Кез келген нақты деректер заңға сәйкес қылмыстық іске қатысты негізгі дәлелдемелер болып табылады, олардың негізінде заңда айқындалған тәртіппен анықтаушы органы, тергеушілер, прокурорлар және сот қоғамға қауіпті іс-әрекеттің болуын немесе болмауын, осы іс-әрекетті жасаған адамның кінәлілігін және істі дұрыс қарап шешу үшін маңызы бар өзге де заңға қайшы келмейтін мән-жайларды анықтайды. Осылайша, дәлелдеу тақырыбын құрайтын фактілерді анықтау үшін пайдаланылуы мүмкін ақпараттық мазмұны тұрғысынан заң ешқандай шектеулер қоймайды. Бұл түсінікті, өйткені қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасының іздері әр әлеуметтік қауіпті әрекет сияқты әр түрлі және жеке болып табылады. Дәлелдемелерді кез-келген басқа ақпараттан ажыратуға ақпарат көзі мен оны алу әдісіне қатысты заңда белгіленген талаптар арқылы қол жеткізіледі. [6]

Дәлелдемелер бола алатын нақты деректер куәлардың айғақтарымен, жәбірленушінің айғақтарымен, күдіктінің айғақтарымен, айыпталушының айғақтарымен, сарапшының актілерімен, заттай дәлелдемелермен, тергеу және сот әрекеттерінің хаттамаларымен және өзге де материалдармен белгіленуге тиіс. Дәлелдемелер үш негізгі қасиетке ие болуы керек: салыстырмалылық, төзімділік, сенімділік. Дәлелдеменің салыстырмалылығы-алынған ақпарат пен істі дұрыс шешу үшін дәлелдеу қажет нәрсенің арасындағы логикалық байланысты ескере отырып, дәлелдеудің мәні болып табылатын фактілерді анықтауға жарамдылығы. Дәлелдеменің басқа ажырамайтын қасиеті-рұқсат ету: 1) тиісті алу субъектісі; 2) мәліметтер көзінің заңдылығы; 3) оны алу үшін заңда көзделген тергеу немесе сот іс-әрекетін ғана пайдалану; 4) заңда белгіленген талаптарды сақтай отырып тергеу іс-әрекетін жүргізу тұрғысынан дәлелдеменің жарамдылығын, толыққанды болуын білдіреді. Егер дәлелдемені алу тәртібін бұзу ондағы дәлелдемелердің мазмұнын құрайтын нақты

деректердің дұрыс көрсетілуіне күмән туғызатын болса, дәлелдемеге жол беруге болмайды деп танылады. Салыстырмалылық және рұқсат ету дегеніміз –дәлелдеменің мұндай қасиеттері, ол болмаған кезде осы немесе басқа ақпаратты қылмыстық іс жүргізу дәлелі ретінде қарастыруға болмайды. Дәлелдемелер қылмыстық процестің барысын анықтайтын шешімдер қабылдаудың негізі болып табылады. Жиналған дәлелдерге талдау жасау және олардың әрқайсысының ерекшелігін ескеру үшін қылмыстық іс жүргізу ғылымы бірнеше критерийлерді қолдана отырып жіктеуді жасады:

- зерттелетін оқиға туралы ақпараттың табиғаты;
- дәлелдеменің дәлелдеуге жататын фактімен байланысты сипаты;
- негізгі фактіге мазмұндық қатынас;
- дәлелдеме мен дәлелденетін мән-жайлар арасында аралық ақпарат тасығыштардың болуы немесе болмауы

Өткен кез-келген оқиға қазіргі уақытта із қалдырады. Іздер идеалды және материалдық болып бөлінеді. Идеал іздер-бұл оқиғаны немесе ол туралы ақпаратты тікелей немесе жанама түрде қабылдаған адамдардың естеліктері. [7]

Бұл жағдайда оқиға туралы естеліктер тек адамның санасында сақталған ба, әлде қандай да бір түрде жазылған ба, маңызды емес. Материалдық іздер-бұл белгілі бір оқиға арқылы сыртқы әлемге енгізілген өзгерістер.

Мінсіз іздерге куәгерлердің, жәбірленушінің, күдіктінің, айыпталушының айғақтары, сондай-ақ егер олардың дәлелдемелік құндылығы қандай да бір жеке ерекшеліктерімен емес, мазмұнымен ғана анықталса, құжаттар жатады.

Материалдық іздерге заттай дәлелдемелер жатады. Дәлелденетін мән-жаймен байланыс сипаты бойынша дәлелдемелер тікелей және жанама болып бөлінеді.

Егер дәлелдемелердің мазмұнын құрайтын нақты деректер анықталуға жататын мән-жаймен сәйкес келсе, онда бұл тікелей дәлел. Егер дәлелдемеде дәлелдеме мен дәлелденетін факт арасындағы аралық буын болып табылатын мән-жай анықталуы мүмкін осындай нақты деректер болса, онда ол жанама болып табылады.

Негізгі фактіге мазмұнды көзқарас тұрғысынан дәлелдемелер айыптау және ақтау болып бөлінеді. Олардың атауының өзі біріншісі айыпталушының кінәсін, ал екіншісі оның кінәсіздігін көрсетеді. Ақтау дәлелдемелеріне айыпталушының кінәсін жеңілдететін жағдайларды анықтайтындар, ал айыптау дәлелдеріне оны ауырлататындар жатады.

Аралық ақпарат көзінің болуы немесе болмауы бастапқы дәлелдерді туындылардан ажыратады. Егер куә тергеушіге өзі қабылдаған фактілер туралы айтса, онда оның айғақтары бастапқы дәлел болады. Егер куәгер өзіне басқа адамдардан белгілі болған фактілер туралы

куәлік берсе, онда мұндай дәлел туынды болады. Дәлелдеу процесі дәлелдемелерді жинау, процедуралық шоғырландыру, тексеру және бағалаудан тұрады, ол қабылданған процедуралық шешімдердің негізінде тұжырымдарды тұжырымдаумен аяқталады.

Зерттелетін оқиғаның мән-жайларын білу ретінде дәлелдеу объективті әлемнің кез-келген құбылыстарын білуде әрекет ететін белгілі бір логикалық ережелерге бағынады. Кез-келген таным процесі сияқты, қылмыстық істі дәлелдеу процесі оның барлық қатысушыларының ақыл-ой әрекеті болып табылады.

Дәлелдемелер істе тек тергеу және сот әрекеттері нәтижесінде пайда болады.

Сондықтан қылмыстық іс жүргізу дәлелі анықтау органының, тергеушінің және соттың қызметінсіз мүмкін емес.

Дәлелдемелерді жинау және бекіту тергеу және сот іс-әрекеттерін жүргізу процесінде жүреді. [8]

Дәлелдеу процесінің маңызды сипаттамасы-бұл дәлелденуге жататын жағдайлар туралы ақпараттың дәйекті жинақталуы.

Сонымен бірге тұжырымдардың негізділік дәрежесіне қойылатын талаптар артады, яғни оларды жинақталған дәлелдермен растау.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. 4 шілдедегі 2014 жылы №231-V (07.07.2020 ж. жағдайына өзгертулермен толықтырулармен) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
2. Ағыбаев А.Н Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім. -Алматы, 2007 ж. 245 б.
3. Жүрсімбаев С.К. Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары. Оқулық. Алматы,- 2010. 360 б.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы.Оқулық. Б.Х Төлеубекова. - Алматы, 2008. – 128 б.
5. К.Ж.Капсалямов, С.С.Капсалямова. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы. Жалпы бөлім. 1,2,3 т. Электронды кітап. ИРБИС
6. Капсалямов К. Ж. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан. Досудебное производство: учебник/хК.Ж.Капсалямов- Алматы, 2018. - 228 с.
7. Қазақстан Республикасының сот және сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы Конституциялық заңы. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132-II Конституциялық Заңы. ИРБИС
8. Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы Заң. Қазақстан Республикасының Заңы 2018 жылғы 5 шілдедегі № 176-VI ИРБИС

9. Даубасов С.Ш. Қылмыскерлерді ұстап беру институтын халықаралық-құқықтық реттеу. Монография. –Алматы, 2015. 175 б.

10. Криминология (қылмыстану): оқу құралы (конспекті үшін) / Е. Алауханов,; [жауапты ред. Е. І. Қайыржанов] - Алматы : Қазығұрт, 2006 . - 119 б. ИРБИС

МРНТИ 71.37.75

ПРОБЛЕМЫ ОВЕРТУРИЗМА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

ӨМІРЗАҚОВА М.Ж.¹, ЕРКЕГУЛ С.²

Актыбинский региональный университет имени К.Жубанова, Актобе, Казахстан

Аннотация. В статье рассмотрены основные причины появления овертуризма, проблемы и пути их решений. Раскрыты факторы, стимулирующие овертуризм, и его социальные, экологические и экономические последствия.

Ключевые слова: овертуризм, негативное воздействие туризма, социальные движения, решения проблем овертуризма, недовольство местных жителей.

Аңдатпа. Мақалада овертуризмнің пайда болуының негізгі себептері, проблемалары мен шешімдері қарастырылған. Овертуризмді ынталандыратын факторлар және оның әлеуметтік, экологиялық және экономикалық салдары ашылады.

Кілт сөздер: овертуризм, туризмнің кері әсері, қоғамдық қозғалыстар, овертуризм мәселелерін шешу, жергілікті тұрғындардың наразылығы.

Annotation. The article discusses the main reasons for the emergence of overtourism, problems and solutions. The factors stimulating overtourism and its social, environmental and economic consequences are revealed.

Key words: overtourism, negative impact of tourism, social movements, solutions to the problems of overtourism, discontent of local residents.

В настоящее время, нет определенно сложившегося термина, который описывает сущность овертуризма. Но следуя некоторых источников, можно описать овертуризм как ситуацию, при которой жители ощущают, что количество туристов увеличилось, в результате чего, качество их жизни ухудшается и приводит к спаду экономики. Так как стремление заработать на туризме подтолкнуло цены на жилье, общественный транспорт, такси, в магазинах, кафе, ресторанах.

Рост туризма ведет к скоплению большого числа людей вокруг конкретных знаковых мест и достопримечательностей, общественных местах, на дорогах и в общественных транспортах. В результате инфраструктура городов постоянно находится под огромным давлением, пешеходные дорожки, мосты, дороги быстро изнашиваются, увеличивается загрязнение местной экосистемы, которая попадает под давление, это также